

David Sibley over angst

AUTEURS Nick Schuermans en Bruno Meeus

FOTOGRAFIE Bruno Meeus

In het werk van David Sibley staan gevoelens van onveiligheid, onzekerheid en ongerustheid centraal. In zijn bureau in Leeds vroegen we hem hoe hij dat soort van angsten in verband brengt met het psychoanalytische, het ruimtelijke, het politieke en het economische.

In de begindagen van zijn academische carrière was David Sibley in de ban van wiskundige modellen. Later schakelde hij over op de studie van ruimtelijke vormen van uitsluiting. Begin jaren '80 deed hij bijvoorbeeld onderzoek naar de rol van de ruimte in de discriminatie van zigeuners in Hull. Later heeft hij zijn onderzoeksveld uitgebreid door ook andere minderheidsgroepen te bestuderen en door processen op verschillende schaalniveaus te bekijken. Op basis van theorieën uit de sociale antropologie en de psychoanalyse focust hij op de afbakening van insiders en outsiders en de manier waarop de purificatie van de ruimte de verbeelde grenzen tussen 'wij' en 'zij' weerspiegelt en bestendigt. Gevoelens van onveiligheid, onzekerheid en ongerustheid zijn een cruciaal element in dit proces. In zijn bureau in Leeds vroegen we Sibley hoe hij er toe was gekomen dat soort van angsten te bestuderen vanuit een psychoanalytische invalshoek.

Hoe ben je tijdens je onderzoek betrokken geweest bij de zigeunergemeenschap?

Toen ik nog in Hull werkte, had ik een hechte band met enkele zigeunerfamilies. Om in 15 of 20 jaar het vertrouwen in te winnen van zo'n gesloten gemeenschap, dat is echt uitzonderlijk. Toch was het niet mijn bedoeling om daar onderzoek over te doen. Mijn partner was lerares in hun schoolje en ik hielp hen om leningen aan te gaan of in contact te komen met advocaten als ze weer eens ergens werden verjaagd. Mensen konden echt hard tegen de zigeuners in gaan. Als zigeuners hun caravans te dicht bij hun huizen opstelden werden ze echt kwaad. Of als er een permanent zigeunerkamp in hun achtertuin werd gepland, daar konden mensen zonder meer woest over worden. Nog steeds

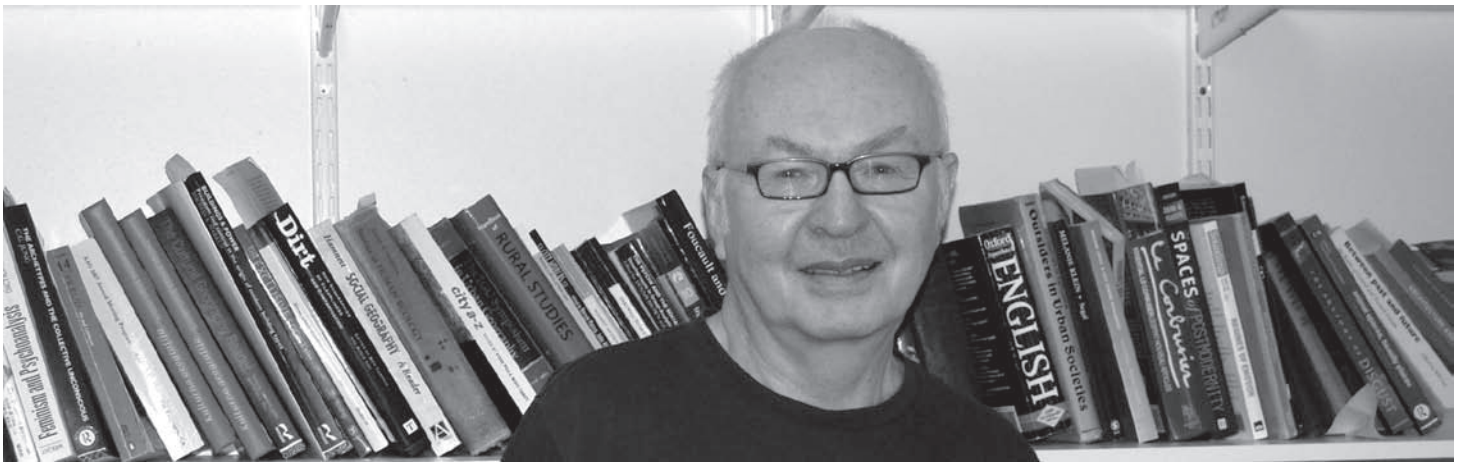
trouwens. In al die jaren is er blijkbaar niets veranderd. Maar wat me aangreep, was dat veel angsten voor zigeuners gebaseerd waren op fantasieën. De geruchten die over hen rondgingen, hadden niets te maken met de realiteit. Daarom leek het me interessant om de relatie tussen angst en een soort van verbeelde geografie bloot te leggen.

Hoe zie je die relatie?

Aanvankelijk had ik geen theorieën om angst te begrijpen. Al mijn werk steunde op kwantitatieve modellen. Ik wist echt van niets. Heel toevallig ben ik bij de sociale antropologie terechtgekomen. Op de radio hoorde ik Judith Okely, die op dat moment ook met zigeuners werkte, de ideeën van Mary Douglas verkondigen. Ze had het over taboes, bederf en grenzen. Wie bepaalt de grens? Waar ligt de grens? Dat soort vragen. Dat verbond ik met de onderwijssociologie van Basil Bernstein. Hij focust op de classificatie van kennisvelden in een onderwijscurriculum en stelt dat een strikte classificatie de kruisbestuiving tussen vakken beperkt en dat dit in het belang is van de machthebbers. Bij hem is het trekken van grenzen dus ook belangrijk.

Als ik eerlijk ben is mijn theoretisch kader sindsdien niet veel meer veranderd. Eigenlijk ben ik gewoon op zoek gegaan naar andere manieren om over hetzelfde te praten. Onder invloed van Steve Pile ben ik bijvoorbeeld gaan nadenken over psycho-analyse. In het begin vond ik dat ontzettend moeilijk. Ik zag er de relevantie niet van in. In de praktijk bekijken psychoanalysten immers individuele gevallen. Ze hebben geen oog voor het grotere geheel of voor de betekenis voor de maatschappij.

Toch werd ik op één of andere manier begeistert door het werk van Melanie Klein. Waar het bij haar om draait, zijn primitieve angsten. Dat zijn angsten die baby's al hebben in de eerste drie weken van hun leven. Op dat moment zijn ze bang om het comfort van de boezem te verliezen. Om zich tegen die angst te beschermen, maken ze een identiteit aan die duidelijk afgebakend is. Alles wat de grenzen van die identiteit verstoort, wordt geprojecteerd op iemand anders. In eerste

David Sibley

instantie is dat de moeder, later ook andere mensen en objecten. Die primitieve angsten kunnen we volgens Klein en haar volgelingen nooit overwinnen. Als we volwassen zijn, maken we nog steeds grenzen aan.

En welke rol speelt geografie daarbij?

Geografie is heel belangrijk. Denk bijvoorbeeld aan de manier waarop mensen over etnische buurten praten. Veel mensen zijn bang om daar naar toe te gaan. Ze weten ook niets over dat soort plaatsen. Wat ze wel weten, is dat er veel mensen met een andere cultuur wonen. Zo wordt de buurt een substituuat voor de etnische minderheid. Denk ook aan de manier waarop we ruimte plannen. Dikwijls proberen we dat te doen op een manier die ontmoetingen met andere mensen minder waarschijnlijk maakt. Je ziet dat ook in het werk van Lieven De Cauter. Hij stelt dat mensen meer en meer in capsules leven. Ze willen zich niet inlaten met andere groepen mensen. Ze willen niet echt in contact komen. En zelfs al zouden ze dat wel doen, dan bestaat er nog altijd het gevaar dat ze hen niet of verkeerd zouden begrijpen.

Volgens mij wakkert dat gebrek aan contact de angst juist aan. 'Gated communities' zijn daar een extreem voorbeeld van. In één van haar boeken beschrijft Setha Low hoe ze haar zus ging bezoeken in zo'n afgesloten wijk. Ze wil thee maken, zet de deur open en het alarm gaat af. Haar zus komt aangelopen en roept in volle paniek "Wat doe je nu? Je hebt de deur opengezet. Hier lopen kinderlokken rond!" Volgens mij toont dat aan dat de drang naar veiligheid enkel tot meer gevoelens van onveiligheid leidt. De gedachte dat je een veilige omgeving kan creëren door jezelf van andere mensen te distantiëren is een illusie. De kans is juist heel groot dat die anderen nog meer als een bedreiging zullen overkomen.

**"De gedachte dat je door
distantie een veilige omge-
ving kan creëren is een
illusie."**

Het valt ons op dat economie en politiek in je recente werk veel minder centraal staan dan in je oudere publicaties. Is dat een bewuste keuze?

Ik veronderstel dat dit gewoon een weerspiegeling is van de verandering van mijn interesses. Ik ben er nog steeds van overtuigd dat politiek en economie enorm belangrijk zijn, maar op een gegeven moment heb ik besloten om mij meer te richten op het sociale en het culturele. Ik denk dat je die zaken ook niet los van elkaar kan zien. Politici spelen maar al te graag in op de angsten van hun achterban. Het politieke discours rond immigratie in het Verenigd Koninkrijk is daar een voorbeeld van. Om stemmen te werven heeft de regering de maatregelen om migranten van buiten de Europese Unie tegen te houden verscherpt. Ze zien niet in dat ze het probleem zo alleen maar verergeren. Politici die in stereotypes denken en die een restrictief immigratiebeleid uittekenen, zullen het gevoel dat buitenlanders en immigranten anders zijn en een bedreiging vormen alleen maar versterken. De grens tussen de Verenigde Staten en Mexico is daar een ander voorbeeld van. Lawrence Taylor heeft daar interessant onderzoek over gedaan. Daarin maakt hij duidelijk hoe poreus die grens is, hoeveel gaten er in zitten, hoeveel mensen er dagelijks van de ene kant naar de andere trekken en hoe onontbeerlijk al die goedkope arbeidskrachten zijn voor de Amerikaanse economie. Toch, beklemtoont hij, is die grens in het politieke discours gesloten. Ondanks de complexiteit van de werkelijkheid, bestaat er een scherpe scheidingslijn in de retoriek. Je moet ook aandacht hebben voor de manier waarop het kapitalisme de ruimte ordent. Planners stellen zich ten dienste van de dominante economie. Je ziet dat heel goed in een stad als Leeds. Op dit moment worden veel kleine ondernemers en handelaars en uit het centrum verdreven omdat ze niet passen in het beeld van Leeds als een ondernemende commerciële stad. Dat soort van weinig rendabele activiteiten moeten letterlijk en figuurlijk plaats maken voor meer winstgevende winkels. Het wordt ook steeds moeilijker om daar tegenin te gaan. De openbare ruimte wordt meer en meer geprivatiseerd en gereguleerd. Wist je dat rond bepaalde gebouwen in Leeds politiek protest aan banden is gelegd? Je mag alleen nog protesteren met een vergunning van het stadsbestuur. Twee collega's van mij werden onlangs nog gearresteerd omdat ze foldertjes aan het uitdelen waren. Ze kregen ook een boete van 150 pond. Daaruit kan je toch alleen maar besluiten dat alternatieve ideeën nog steeds een bedreiging zijn voor de kapitalistische productiewijze?

Je boeken zijn nogal pessimistisch. Ze focussen op degenen die andersheid vrezen en uitsluiten. Waarom besteed je geen aandacht aan degenen die anders-denken aanvaarden en misschien zelfs waarderen. Die zijn er toch ook?

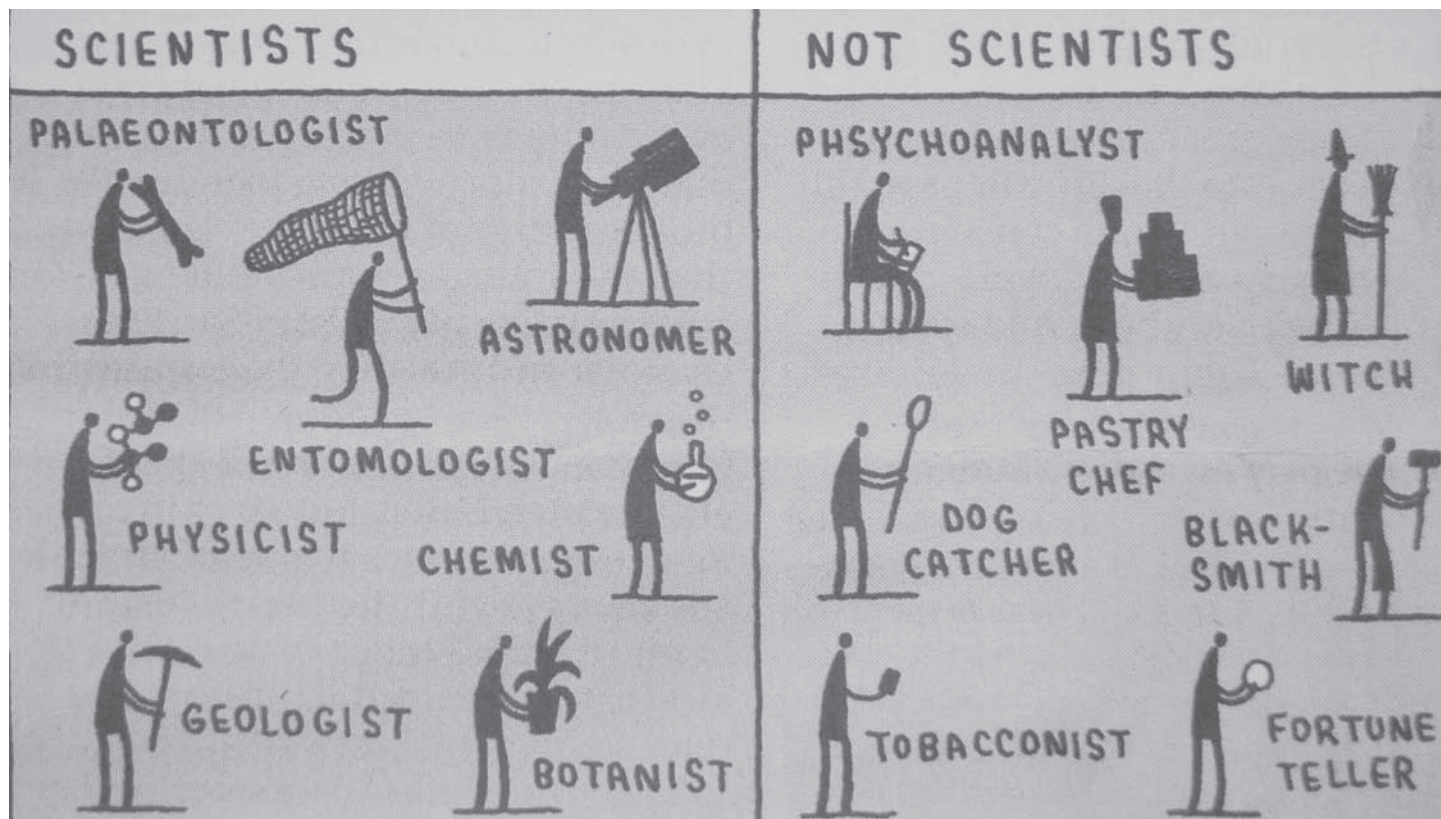
Daar wil ik twee dingen over zeggen. Ten eerste moet ik toegeven dat mijn ideeën zijn veranderd nadat ik 'Geographies of Exclusion' geschreven heb. Mensen zijn inderdaad niet altijd bang van anderen. Soms zijn ze bang, soms ook niet. En soms sluiten ze uit, en soms ook niet. Ik denk dat het belangrijk is dat beide aspecten deel uit kunnen maken van één persoonlijkheid; van de mentale toestand van één en dezelfde persoon. Robert Young heeft mij daarop gewezen. Hij groeide op in een blanke, suburbane buurt van Dallas. Toen hij een jaar of acht was, werd hij voortdurend omringd door racisten. Die maakten hem bang van alles en iedereen die zwart was. Hij zegt dat hij zijn eigen racisme nu inziet en intellectueel gezien verwerpt, maar dat hij er toch nooit volledig van af is geraakt. Volgens hem bepaalt het nog steeds zijn denken en de manier waarop hij met andere mensen omgaat. Daar is hij zich van bewust, maar hij moet er constant tegen vechten. We kunnen ons dus het grootste deel van ons leven betrokken voelen bij anderen, maar er is altijd de mogelijkheid dat we ons van het ene moment op het andere terugtrekken in een afgesloten geheel en dat we elke vorm van anders-zijn verwerpen. Je moet onthouden dat het gaat om primitieve angsten. Het is een deel van onze persoonlijkheid. Dat kun je niet zomaar veranderen. Hoe hard je ook je best doet. Ten tweede denk ik dat afwijzing en de uitsluiting van anderen politiek gezien bijzonder relevant is. Ik wil niet zeggen dat het zinloos is om na

te denken over alternatieve sociaal-ruimtelijke configuraties waarin mensen samenkomen en anders-zijn tolereren. Ik denk gewoon dat als je het wil hebben over rechtvaardigheid en mensenrechten, uitsluiting je eerste zorg moet zijn. Omdat dezelfde problemen steeds terugkomen, ben ik daar dan ook pessimistisch over. Fundamentele problemen die te maken hebben met het afstoten en uitsluiten van 'de ander' krijgen een andere gedaante, of verschijnen op een andere plaats, maar verdwijnen nooit volledig. Er komt gewoon geen einde aan. Denk maar aan Israël en Palestina, of aan Rusland en de staten in de Kaukasus. Alles komt terug. Ik zie geen enkele vooruitgang.

Fundamentele problemen die te maken hebben met 'de ander' verdwijnen nooit volledig.

Impliceert dit dat er geen alternatief is voor het denken in groepen en de stereotypes en angsten die daarmee gepaard gaan?

Nee. We kunnen het wel tegenwerken. We kunnen vragen stellen bij onze eigen identiteit. Onderwijs speelt daar een belangrijke rol in. Ik zie ook wel wat hoopgevende dingen op een meer lokale schaal. De buurt waar ik woon is bijvoorbeeld heel multicultureel. Door de buitenwereld wordt ze gezien als één van de grote probleembuurtten in Leeds, maar we leven er samen. Niemand legt zijn of haar cultuur op. De Sikhs

Cartoon van Tom Gauld aan de muur bij David Sibley

hebben hun eigen tempel en hun leven is op vele vlakken ontoegankelijk voor mij. Het is zeker geen utopie, maar iedereen groet en praat met elkaar. Dat is allemaal heel gewoon. Het is er onmogelijk om iedereen die er anders uitziet als een mogelijke bedreiging te zien. Iedereen is beleefd en veel meer mag je eigenlijk niet verwachten denk ik. We leven samen, maar we behouden onze eigen identiteit. Dat zie ik niet als een contradictie.

Toen we hier aankwamen, viel ons oog op een prent aan de muur. Ze maakt een onderscheid tussen wetenschappers en niet-wetenschappers. Samen met heksen en waarzeggers, behoren psychoanalysten tot de tweede categorie.

Interessant. Dat hangt hier in de gang van de afdeling ecologie, zeg je? Het doet me denken aan een studie die ik enkele jaren geleden met Geoff Lowe heb opgezet. Hij is een sociale psycholoog. We lieten probleemdrinkers praten over hun kindertijd om hun alcoholmisbruik te begrijpen. Ik stelde hem voor de ideeën van Julia Kristeva te gebruiken. Zij zegt dat kinderen die gezien worden als abjecte anderen en die geen ruimtes mogen delen met volwassenen meer risico lopen om later problemen te krijgen. Geoff vond dat een slecht idee. "Dat kan je echt niet maken", zei hij, "psychologen zijn wetenschappers en psychoanalysten zijn dat niet. Het is onwetenschappelijk en daarom kunnen we het niet gebruiken".

Ik ga daar nog steeds niet mee akkoord. Subjectiviteit en interpretatie maken deel uit van alle wetenschap. Neem nu bijvoorbeeld statistiek. Waar gaat dat eigenlijk over? Het gaat uiteindelijk om interpretatie. Je laat een test lopen om de waarschijnlijkheid te berekenen, maar je moet nog steeds afleiden welke processen er nu precies aan de gang zijn. Ik zie dan ook geen verschil tussen de wetenschappelijkheid van psychoanalyse en die van statistiek. Een psychoanalyticus probeert na te gaan wat er in iemands hoofd omgaat. De subjectiviteit die daarmee gepaard gaat, zie ik als een onoverkomelijk bestanddeel van elke vorm van wetenschapsbeoefening. Ik zie absoluut geen scherpe scheidinglijn tussen het zogenaamd wetenschappelijke en het zogenaamd onwetenschappelijke. Ik ben trouwens de laatste om te zeggen dat psychoanalyse de enige manier is om iets te begrijpen. Ik ben er wel van overtuigd dat het nuttige inzichten oplevert om gevoelens en emoties te bestuderen in de context van sociale relaties.

Kunnen wij, als geografen, die gevoelens en emoties wel begrijpen? We zijn toch geen psychotherapeuten?

Dat klopt. We hebben niet dezelfde vaardigheden, maar ik denk niet dat het ons moet tegenhouden om psychoanalytische theorieën te gebruiken. Veel etnografisch onderzoek focust nu al sterk op gevoelens en emoties. De interpretatie daarvan komt dikwijls in de buurt van psychoanalyse. Wat ik geleerd heb, is dat je onderzoeksmethodes enkel kunt oppikken door ze toe te passen. Ervaring is inderdaad de beste leerschool. Uiteindelijk komt het er dikwijls op neer dat je een gewoon gesprek hebt met iemand en dat je goed luistert. Om verder te komen dan een oppervlakkig begrip van een andere cultuur, heb je vooral veel tijd nodig. Ik had een intiem contact met zigeuners, maar toch heeft het jaren geduurd om te weten te komen wat ze nu precies dachten. Ik

denk dat je zo'n band nodig hebt om te weten wat er aan de hand is. Ik ben ook heel blij dat de kans om een langlopend onderzoek op te zetten zich toen aanbood. Ik denk dat op dit moment de universiteit in de weg staat als je dit soort onderzoek wil doen. Als academicus wordt er van mij verwacht dat ik onderzoeksfondsen verzamel en publicaties schrijf. Omdat een academische carrière praktisch alleen daarop wordt beoordeeld, is het moeilijk geworden om etnografisch onderzoek te doen. Indertijd had ik ook helemaal geen onderzoeksgeld nodig. Ik moest alleen de vrijheid hebben om niet elke dag op de universiteit te hoeven zijn. Het dominante wetenschappelijke model kan misschien goed werken als je in een laboratorium staat, maar niet als je het leven van andere mensen wil begrijpen. Mensen zijn nu eenmaal twijfelaars. Ze zeggen iets, veranderen van gedachte en zeggen weer iets anders. Beleidsmakers kunnen niet met die ambiguïteit omgaan. Zij willen ondubbelzinnige en concrete conclusies. Misschien zijn ze niet alleen bang van zigeuners en migranten, maar ook van de ambiguïteit die het leven bepaalt.

Nick Schuermans (Nick.Schuermans@ees.kuleuven.be) en Bruno Meeus (Bruno.Meeus@ees.kuleuven.be) zijn doctoraatsstudenten verbonden aan de Afdeling Sociale en Economische Geografie van het Departement Aard- en Omgevingswetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven. Beiden zijn redacteur van AGORA. Een volledige transcriptie van het oorspronkelijke interview is bij hen verkrijgbaar.

Literatuurselectie

- Atkinson, P. (1985) Language, structure, reproduction: an introduction to the sociology of Basil Bernstein. Londen: Methuen & Co.
- De Cauter, L. (2004) De Capsulaire beschaving. Over de stad in het tijdperk van angst. Rotterdam: NAI uitgevers.
- Kristeva, J. (1982) Powers of Horror: an Essay on Abjection. New York: Columbia University Press.
- Low, S. (2003) Behind the Gates. Life, Security and the Pursuit of Happiness in Fortress America. New York: Routledge.
- Mahtani, M. (2004) David Sibley. In: P. Hubbard, R. Kitchin & G. Valentine (Eds.) Key Thinkers on Space and Place. Londen: Sage.
- Sibley, D. (1981) Outsiders in Urban Societies. New York: St. Martin's Press.
- Sibley, D. (1995) Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West. Londen: Routledge.
- Sibley, D. & van Hoven, B. (2009) The contamination of personal space: Boundary construction in a prison environment. Area 41, nr. 2, pp. 198-206.
- Taylor, L. & Hickey, M. (2001) Tunnel Kids. Tucson: The University of Arizona Press.
- Young, R. (1994) Mental space. Londen: Process Press.